

Χρήση και κατάχρηση του λογοτεχνικού κειμένου

PIERRE BOURDIEU, Οι κανόνες της Τέχνης, μφρ. Έφη Γιαννοπούλου, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 527

Τα όσα ακολουθούν, κατά κανέναν τρόπο δεν πρέπει να διαβαστούν ως άσκηση κριτικής συνολικά στο βιβλίο του Bourdieu συνολικά. Ο γράφων διόλου δεν έχει την πρόθεση της «ανάλυσης» ενός βιβλίου που σπρίζει την ύπαρξή του στη ανάλυση και εν τέλει στην υποστήριξη της αναλυτικοκοινωνιολογικής θέσεως. Εξάλλου, το όλο ζήτημα φαίνεται να είναι μάλλον εξαντλημένο θεωρητικά, από την εποχή της εγκαθίδρυσης και ανάπτυξης της μαρξογενούς

ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΟΖΑΝΗ

κριτικής και περισσότερο πρόσφατα της αναλυτικοθεωρητικής κριτικής, σε βαθμό μάλιστα που η επιστροφή στις προϋποθέσεις και τους όρους της συζήτησης να μην προσθέτει κάποια σημαντική ή καινοφανή συνιστώσα διάλογου στον ήδη διεξαχθέντα διάλογο.

Έτσι, ας μην σπεύσει ο αναγνώστης να με κατηγορήσει ότι εμμένω σε προλογικές αξιώσεις και προτάγματα του συγγραφέα εν απουσία του συνολικού corpus του έργου του, ή παραγνωρίζοντας τις συγκεκριμένες μεθοδολογικές εφαρμογές των αρχών του πάνω στο σώμα των λογοτεχνικών κειμένων τα οποία αναδεικνύει ως υποδείγματα των αναλυτικών του εφαρμογών. Αλλά και αν κατηγορηθώ, αναλαμβάνω το βάρος της κατηγορίας, φέροντας προς υπέρτασή μου το ενδιαφέρον μου σχετικά με τις αρχές και τα credo που υποκινούν την πρόθεση του Bourdieu, παρακάμπτοντας τις ευφυείς ή συστηματικές αναλυτικές του υποδείξεις, οι οποίες ωστόσο υπόκεινται ως προς την εγκυρότητά τους στην αμφιλογία που ξεκινά ήδη από τον τίτλο του έργου του *Οι κανόνες της τέχνης*. Αν στο λογοτεχνικό πεδίο αποδεχθούμε τον κανόνα, τότε οι εφαρμογές του κανόνα στα επιμέρους σίγουρα μπορεί να είναι -και εν προκειμένω φαίνεται να είναι- επιστημονικά εδραιωμένες, αλλά, φοβάμαι, αισθητικά ουδέτερες.

Ας ξεκινήσω, λοιπόν, από το θεμέλιο της αναλυτικής μεθοδολογίας του Bourdieu. Εδώ, εξ αρχής, η πρόθεση του Bourdieu είναι ξεκάθαρα διατυπωμένη: «να προσφέρουμε μια πιο αληθινή και εν τέλει πιο καθυσκαυστική, καθ' όσον λιγότερο υπεράνθρωπη, θεώρηση των υψηλότερων κατακτήσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας». Το βάρος της διατύπωσης τίθεται ασφαλώς στην πρόθεση του, μέσω της επιστημονικής ταξινόμησης

και της ανάδειξης του ιστορικού και δομικού πεδίου που κυκλώνει το έργο τέχνης, καθυσκαυσμού αντί της έντασης και της πρόσκρουσης του αναγνώστη με το κείμενο. «Η επιστημονική ανάλυση», αποφαίνεται ο Bourdieu, «των κοινωνικών συνθηκών της παραγωγής και της δεξιοποίησης του έργου τέχνης, αντί να μειώνει ή να καταστρέφει, επιτείνει τη λογοτεχνική εμπειρία». Το ταξινόμητικό πνεύμα (η επιστημονική ανάλυση) διεκδικεί εδώ το δικαίωμά του επί της λογοτεχνικής εμπειρίας και μάλιστα ως επίταση αυτής της εμπειρίας, πράγμα που ασφαλώς σημαίνει εμβάθυνση και διεύρυνση της απόλαυσης του λογοτεχνικού κειμένου, με παράλληλη απόρριψη της επιστημονικής ανάλυσης ως εξωκειμενικού και εξωκειμενικού στοιχείου της ερμηνευτικής του έργου.

Το γεγονός ωστόσο (γεγονός κεντρικής σημασίας και δημιουργικής προθετικότητας) ότι η ερμηνευτική του κειμένου, ως πράξη και θεωρηση, παράγεται μόνο μέσω της έντασης και της πρόσκρουσης του κειμένου με τον αναγνώστη του, οπότε το κείμενο εκτινάσσεται έξω από τον εαυτό του και από τους όρους (ιστορικούς, κοινωνικούς και άλλους) που το γέννησαν, δημιουργώντας αλληλουχίες πεπρωμένων και όχι «συστήματα νοητών σχέσεων», κατά τη διατύπωση του συγγραφέα, φαίνεται να διαφεύγει παντελώς της προσοχής του Bourdieu, ο οποίος, στην καλύτερη των περιπτώσεων, αναφέρεται στο θεωρητικό συμπραζόμενο μιας τέτοιας αντίληψης για την ερμηνευτική ως ναρκισσοποίηση, έσοχα πλήγμα προς τον οποίο καταφέρει «ο κακός τρόπος» της επιστημονικής ανάλυσης.

Υπό την έννοια, αυτή, φαίνεται αδύνατον να κατανοήσει ο Bourdieu τις δυσκολίες, ακόμη και τα αδιέξοδα, της ερμηνευτικής ως κρίσιμου λόγου για τη διάνοιξη του λογοτεχνικού κειμένου, επαναπαυόμενος στις καθυσκαυστικές δάφνες της έκθεσης αναλυτικών στοχασμών «πέριξ» του κειμένου ή του εγχειρήματος της δομικής κοινωνιολογίας «να ξαναδώσει ζωή στους συγγραφείς και στο περιβάλλον τους», με ό,τι μάλλον απαραίτητο μπορεί να σημαίνει μια τέτοια «νεκρανάσταση».

Με λίγα λόγια, ο Bourdieu απαισιώνει, στο όνομα της δομικής του κοινωνιολογίας, το πλέον ουσιώδες της ερμηνευτικής του κειμένου, δηλαδή τη δημιουργική απορία της επασύνδεσης του αναγνώστη με το κείμενο, εκεί που το κείμενο εκφεύγει, και είναι μοιραίο να εκφεύγει, της γενεσιουργού του αιτίας, ήτοι των συγκεκριμένων όρων που κατέστησαν δυνατή την παραγωγή του. Πολύ περισσότερο, δεν μπορεί να ανεχθεί την περιπλάνηση της ερμηνευτικής μέσα στο κείμενο και την ανάληψη εκ μέρους της ερμηνευτικής

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

Πού πάει η Αθήνα;

Χρήση και κατάχρηση του λογοτεχνικού κειμένου

ΣΥΝΕΧΕΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

κής της ευθύνης της μη καταννοσιμότητας του κειμένου ως αφετηρίας της ερμηνευτικής πράξης.

Η δραματική έκκλιση του Gadamer προς το κείμενο και προς χάριν του κειμένου καθίσταται αντικείμενο ειρωνείας («αντέχει άραγε τη συζήτηση») του κοινωνιολόγου προς τον λόγο, περί και όχι περίξ, του κειμένου. Παόσο η έκκλιση του Gadamer, την οποία άλλωστε αναπαράγει με ακρίβεια ο Bourdieu, παραμένει σταθερά στο κέντρο κάθε ερμηνευτικού εγχειρήματος του έργου τέχνης: «Αυτό ακριβώς το γεγονός, δηλαδή πως το έργο τέχνης αντιπροσωπεύει μια πρόκληση για την κατανόσή μας, διότι διαφεύγει μονίμως από κάθε ερμηνεία και προβάλλει μια πάντοτε ανυπερέβλητη αντίσταση σε οποιονδήποτε θα ήθελε να το μεταφράσει κατά την ταυτότητα της έννοιας, υπήρξε για μένα το σημείο αφετηρίας της ερμηνευτικής μου θεωρίας».

Πράγματι, ο λόγος του Gadamer δεν είναι διόλου καθουσιαστικός, όπως καθουσιαστικές δεν είναι οι «καϊντεγκρο-κεντερλιανές αποκαλύψεις», καθώς τις χαρακτηρίζει ο Bourdieu. Αντίθετα μάλιστα, παρακινούν διαρκώς τον αναγνώστη να διαισθανθεί τα χάσματα του κειμένου, τις αποκρύψεις του, τα κενά του ανάμεσα στις λέξεις και τις πχοεϊκόνες του. Αλλά ο Bourdieu επείγεται να ενπμερώσει τα κείμενα και τους συγγραφείς τους -επείγεται να καλύψει τα κινδυνώδη και αβυσσαλέα κοιτάσματα που τα κείμενα δημιουργούν και στη συνέχεια αποκαλύπτουν μέσω της ανάγνωσης. Όλα αυτά, και μαζί η ίδια η ερμηνευτική ως πράξη και θεώρηση, για τον κοινωνιολόγο Bourdieu δεν είναι παρά «θλιβερά στερεότυπα σχετικά με την τέχνη και τη ζωή, το μοναδικό και το κοινό, τη λογοτεχνία και την επιστήμη».

Αλλά, συγχρόνως με τα κείμενα και τους συγγραφείς τους, ο κοινωνιολόγος Bourdieu φοβάται ότι εξημερώνει και την επιστημονική ανάλυση υπέρ της οποίας μάχεται. Διότι, στο πεδίο της δομικής ανάλυσης, η έρευνα και τα προτάγματα της σχετικά με τους τροπισμούς, την υφολογία και τις δομές του λογοτεχνικού κειμένου έχουν συμβάλει στην αποκάλυψη πτυχών της αισθητικής εμπειρίας και δεν εφπσυχάζουν στην ευθύγραμμη πραγμάτευση «προϊόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας», όπως επιχειρεί αξιωματικά να κάνει ο Bourdieu. Η μαρξογενής κριτική, αίφνης, έχει πλέον να επιδείξει από τη σκοπιά της ανάλυσης την πλήρη ανατροπή πυρηνικών όρων που την είχαν προσδιορίσει στο παρελθόν, και την εισχώρησή της σε συμπλοκότερες μορφές του ψυχικού και συναισθηματικού συγκειμένου του έργου τέχνης στη συνάντησή του με τον αναγνώστη, όχι ενάντια στη δομική κοινωνιολογία, αλλά σύμφωνα με τους σύγχρονους προσανατολισμούς της.

Ο Στέφανος Ροζάνης διδάσκει Φιλοσοφία των Μέσων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο